
ФІЛОСОФІЯ

Андрущенко Т. В.

РОЛЬ КУЛЬТУРИ В ПОДОЛАННІ ЦІННІСНОГО РОЗКОЛУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

У статті аналізується конструктивно-творча роль культури в подоланні ціннісного розколу цивілізацій; підкреслюється її (культури) людинотворча, гуманістична функція, що становить якісну основу цього процесу.

Ключові слова: людина, культура, цивілізація, цінності, виховання.

Культура є тим інтегральним феноменом, який за своєю внутрішньою, буттєвотворчою сутністю на основі загальнолюдських якостей – духовності, діалогічності, поваги до суб'єктивної самоідентифікаційності, толерантного ставлення до іншого, визнання інших аксіологічних критеріїв за умов дотримання власних тощо – покликаний єднати людство в певну духовно-світоглядну єдність, для якої не існує міжцивілізаційних розколів і криз. “Культура – це спосіб існування людського суспільства в ролі людського співтовариства. Культура – це здатність носити в собі іншого, залишаючись самим собою. Вона включає в себе духовність як якісну характеристику цієї здібності. Вона включає в себе інтелігентність як усвідомлену духовність, вона включає в себе особистість як суб'єкта культурного простору” [1, 29-30]. Саме особистісне коріння культури робить її ключем до знаходження міжцивілізаційного порозуміння. Завжди було очевидним, що дві людини, навіть якщо вони є представниками різних цивілізаційних осередків, легко знайдуть спільну мову, якщо спілкуватимуться щодо певних культурних здобутків людства (літератури, мистецтва, науки і освіти тощо), які несуть в собі значний енергетичний заряд духовної наснаги до взаєморозуміння, толерантності, спільності у ставленні до вічних істин – краси і справедливості.

Культура є явищем, головною метою якого є вихід особистості за межі індивідуальності, тобто знаходження комунікативно-творчого контакту з “іншим”. Це й утворює той грандіозний потенціал, завдяки якому культура здатна єднати долі людей, народів, націй і цивілізацій, підноситися над корисливими та ціннісними конфліктами, давати людям надію на розуміння та толерантне ставлення до їх самоідентифікаційних та самореалізаційних зусиль. “Ідеали культури вбирають в себе надособистісні, імперативні цінності, котрі усвідомлюються розумом, морально-естетичним чуттям, а не виражають суб’єктивні потреби і практичні цілі індивіда, окремої групи чи нації” [2, 58]. Таким чином, культура сама по собі протистоїть тенденціям міжцивілізаційної розколотості та конфліктогенності, утворюючи середовище ціннісної самотворчості, в якому будь-якому суб’єкту соціокультурної діяльності надається можливість самореалізуватися на основі загальнолюдських цінностей. До того ж цивілізаційно-творчу функцію культура поєднує з наукою і освітою.

Мета статті – визначити, яку роль відіграє культура в подоланні ціннісного розколу цивілізацій.

Людина в культурі не прагне до конфронтації, натомість головною її метою є донесення власної творчої дії до “Іншого” в тій формі, в якій вона буде зрозумілою, прийнятою та такою, що викличе творчий акт у відповідь. Завдяки культурі людина не відмежовується, а виходить до “Іншого”, що несе в собі потенціал подолання сил, які створюють чинники та фактори розколів і конфліктів між цивілізаціями.

Культура як важливий чинник світоглядного самовизначення особистості сприяє тому, що людина знаходить тверду онтологічну точку опори для реалізації власних соціокультурних цінностей, тим самим зменшуючи напругу між цивілізаціями, яка виникає саме від відчуття невпевненості і незахищеності від зовнішньої агресії чи експансії. Культурні ж цінності дають змогу людині відчувати впевненість в хиткому, хаотичному середовищі глобальної інформаційної реальності. “Глобалізований світ має великий рівень динамізму у різних сферах суспільного життя, тому процес самовизначення особистості значно ускладнюється. Людині доволі важко адекватно сприймати поліфонію цінностей, світоглядних концепцій, вчинків, потік інформації швидко зростає” [3, 169]. І саме культура надає можливість в цьому масиві хаотичної інформації обрати не осередок конфронтації, до яких зазвичай ведуть міжцивілізаційні розломи, а середовище толерантності, взаєморозуміння та творчої солідарності, яке сприятиме входженню

особистості в загальносвітовий соціокультурний контекст, самореалізації на основі загальнолюдських цінностей.

Необхідно також підкреслити культуротворчу природу людини, яка самоздійснюється як особистість виключно через духовно-творчу діяльність. Людина в процесі самореалізації прагне до вираження своєї здатності до культурної творчості і тільки, коли вона потрапляє під домінуючі сили цивілізаційної розколотості, може перетворитися на носія догматичних цінностей, які сприяють протистоянню і конфліктогенності щодо “Іншого”, щодо представників інших цивілізаційних угруповань. “Людина апріорі полікультурна – навіть якщо вона виховувалася і набувала освіту в монокультурному типі освіти і свідомо поділяє її нормативи та цінності. Річ у тім, що індивід принципово відкритий не тільки наявним формам культури свого суспільства, але й розмаїттю культурно-історичного процесу. Як духовна істота людина вільна у виборі напрямів і змістів свого духовного життя і цінностей. Людина визначає свій життєвий шлях, не тільки адаптуючись до наявних умов і виходячи з табу, норм і традицій, а й організовуючи життя відповідно до ціннісних переконань, спираючись не лише на свій, а й на чужий досвід” [4, 300]. Така діалогічність і комунікативність особистісного буття переноситься і на взаємодію великих соціальних спільнот, розвиток та існування яких на різних рівнях безпосередньо залежить від контактів і взаємодій з іншими спільнотами. Так само і цивілізації, зберігаючи за будь-яку ціну свої традиційні цінності, що ведуть до конфронтаційних розколів, прирікають себе до аксіологічної стагнації, і лише культурна взаємодія між ними створює потенціал їх розвитку.

Важливо відзначити і те, що поняття цивілізації і культури не можна протиставляти автоматично, як сили, що протидіють одна одній. В структурі самих цивілізацій, незважаючи на те, що визначаються вони елементами, які відокремлюють їх від інших подібних формувань, присутні й елементи, інтегративно спрямовані на взаємодію і співробітництво. Саме в сфері таких чинників цивілізація використовує і здобутки науки, культури та освіти, надаючи можливість своїм внутрішнім суб’єктам звільняти енергію розвитку, спрямовану назовні. Цивілізація прагне зберегти свою самобутність і окремішність, але при цьому намагається розвиватися, чому може сприяти лише енергія культурної творчості. “З одного боку, цивілізації прагнуть зберігати власну самобутність, з другого – не можна не помітити бажання людства до зближення цивілізацій. Саме це і запускає всі відомі механізми глобалізації. Розглядаючи глобалізацію як історичне явище, можна побачити в ньому новий період

економічних, політичних та ідеологічних відношень, в який людство увійшло у другій половині ХХ століття. Для цього періоду є властивими нові інтеграційні процеси, пов'язані з об'єднанням людства в єдине “мегаспівтовариство”. А це спричиняє певну універсалізацію людського буття. Сутність універсалізації полягає в тому, що культурні цінності, створені людиною, поступово стандартизуються та уніфікуються” [5, 63]. Таким чином, процеси глобалізації не лише виносять на тотальний рівень міжцивілізаційні суперечності, але й формують у населення різних цивілізаційних регіонів культурно-світоглядне переконання у необхідності пошуку комунікативних основ співіснування. Цьому сприяє і універсалізація людської буттєвої сфери, яка під впливом глобалізаційних процесів, створюючи єдину інформаційну техносферу, просто змушує людей мислити на основі спільних цінностей і життєвих можливостей. Звичайно, ці процеси мають і негативні антропокультурні наслідки, у зв'язку з чим, і зростає роль культури, яка є єдиним феноменом, здатним в умовах глобального цивілізаційного знелюднення повернути людину до цінностей особистісного розвитку, творчої комунікативності і солідарності, ціннісної толерантності та поваги до “Іншого”.

Окрім того, що культура несе енергію наближення між різними цивілізаційними осередками, вона також протягом тисячоліть виробила своєрідний механізм толерантного сприйняття власних минулих здобутків та інших форм творчого самовияву особистості, в тому числі цивілізаційних. В. С. Біблер називає цей тип зв'язку “законом драматичного тексту” [6, 35], за яким кожен новий вияв культури не відкидає, не заперечує попередній, що виник раніше, а вступає з ним у діалог, тим самим збагачуючи і себе, і свого попередника. Таким чином, культура є проявом вищої толерантності, за якої творчість відбувається без заперечення самоцінності іншого. Саме такий гуманістично-комунікативний потенціал культуротворчої толерантності, на нашу думку, може бути силою, здатною подолати фактори і чинники цивілізаційних розломів і конфліктів.

В контексті взаємодії конфліктуючих цивілізацій доцільним є і розгляд взаємодії різних культур, що не збігаються між собою за традиційними цінностями і духовно-енергетичними мотиваціями. Однак з взаємодією культур, на противагу проблемі конфлікту цивілізацій, зазвичай пов'язують теоретичні розвідки, присвячені комунікативній сутності культури, її здатності приймати “Іншого”, зберігаючи власну самобутність. Найбільш поширена концепція взаємодії культур у глобальному просторі – концепція

мультикультуралізму, яка передбачає “інтеграцію без асиміляції”. Мультикультуралізм – існування багатьох культур у єдиному просторі. Практика мультикультуралізму орієнтована на відкритість, плюралізм, взаємопроникнення культурних світів. Інтеграція полікультурного населення в цьому разі координується не етнічними механізмами, а соціальними. При цьому характер цілепокладання, історичний вік культури, технологія трансляції та відтворення історичного досвіду визначають згоду на діалог або відмову від нього, ступінь прийняття інноваційного фактора та здатність його адаптації до цих умов. Крім того, “спроможність міжкультурного діалогу передбачає глибоке сприйняття сторонами, які контактують, своєї власної культури як передумови, необхідної для розуміння “іншого” культурного простору. Стаючи учасниками будь-якого виду міжкультурних контактів, люди взаємодіють з представниками інших культур. Відмінності в мовах, національному одязі, нормах поведінки часто роблять ці контакти важкими й навіть неможливими. Основні причини цих невдач у відмінностях світовідчуття, тобто в іншому ставленні до світу та людей. Головною перешкодою у вирішенні цієї проблеми є те, що ми сприймаємо інші культури крізь призму власної культури. Нам дуже важко зрозуміти значення слів та дій, не характерних для нас самих” [7, 298]. З цього ми можемо зробити висновок, що ефективна міжкультурна комунікація не може виникнути сама по собі, цього треба цілеспрямовано вчитись. Таке навчання здійснюється саме в сферах освіти, культури, науки, особливо у формах міжнародного та загальнопланетарного співробітництва.

Таке співробітництво вможливується лише за умов постійної культурної комунікації, яка в світі глобалізованої інформації, з одного боку, стала доступнішою, але з другого – перебуває начебто в тіні інформаційного хаосу, що ускладнює її прищеплення суспільній свідомості. Вихід із глобальної кризи міжцивілізаційної конфліктогенності, на нашу думку, полягає насамперед в укоріненні в суспільній свідомості розуміння того, що в глобалізації сучасного суспільства культура виконує особливу роль, виступаючи фактором ціннісного, смислоутворюючого забезпечення і легітимації усєї людської життєдіяльності, а також в світоглядній зміні парадигм – “культуроцентризм замість техно- чи економцентризму. Під культууроцентризмом розуміється перетворення і нова якість усєї духовно-мотиваційної сфери будь-якої людської діяльності, підвищення статусу моральних, релігійних і власне особистісних факторів у процесі становлення цивілізації “постматеріальних цінностей” [8, 41-42]. Таким чином, культура, разом з освітою і

наукою, є інтегративним феноменом смислотворення світоглядно-ціннісних підґрунть єдності загальнопланетарної цивілізації. Саме культура, на нашу думку, може утворити загальнолюдську цілісність, що базуватиметься на глибокому усвідомленні необхідності толерантної взаємодії, а також солідарних зусиль щодо подолання криз і тривалих проблем глобалізованого світу. Культура, утворюючи єдиний простір загальнолюдських смислів, надає кожній людині можливість особистісного відчуття належності до грандіозного загальнопланетарного соціокультурного середовища світоглядно-аксіологічної смислотворчості. Належність же до такого середовища здатне нівелювати домінуючий статус цивілізаційних цінностей і орієнтирів, які розділяють цивілізації, призводячи до розколів і гострих конфліктогенних ситуацій.

Таким чином, підбиваючи підсумок вищесказаному, ми повинні підкреслити те, що сучасний світ представляє собою мереживо розколів між цивілізаціями, напруга яких у поєднанні із процесами глобалізації постійно потенційно загрожує виникненням глобального конфлікту або чергової глобальної проблеми. “Співіснування двох протилежних тенденцій (централізації і децентралізації) стало ключовою характеристикою нової парадигми суспільного розвитку – процесу глобалізації. Ідеї про неминуче формування до 2000 року “світової держави” у формі безконфліктного і справедливого єдиного суспільства гуманізму в 1990-х роках не виправдалися. Ескалація військових конфліктів у світі викликала почуття песимізму: з’явилися прогнози про поступове занурення світу в хаос... Сценарії переходу до гуманнішого і справедливішого інформаційного суспільства змінилися на сценарії розколу цивілізацій” [9, 156]. У зв’язку з цим, одним з головних завдань сучасної гуманітарної та суспільствознавчої науки є пошуки чинників подолання ціннісного розколу цивілізацій. Нами запропоновані такі чинники, як наука, освіта і культура, що зумовлено їх високим комунікативним потенціалом, тривалими традиціями толерантної взаємодії спільнот різних країн і регіонів, здатністю утворювати смисли, за допомогою яких людина віднаходить онтологічний фундамент, долаючи хаотичність інформаційної цивілізованості.

Водночас, саме культура, освіта і наука є середовищами, де найадекватніше і найактивніше проявляються здатності людини до духовної, творчої, вольової та особистісної самореалізації, що також є необхідною основою для подолання ворожого ставлення до “Іншого”, адже саме духовність є шляхом до взаємопорозуміння і солідарності. На думку видатного гуманіста ХХ століття А. Швейцера, лише

духовна сила, притаманна культурі, здатна “з’єднати нас, проголосивши ідеал культурного людства” [10, 70]. Важливо, що ці слова були написані на основі гнітючих вражень після першої світової війни, яка чи не вперше продемонструвала, наскільки кровопролитними можуть бути міжцивілізаційні розломи і конфлікти.

Отже, сьогодні на фоні криз глобального масштабу (економічних, демографічних, соціально-гуманітарних, потенційних військових, екологічних тощо) надзвичайно актуалізується глибинний філософський аналіз феноменів, здатних чинити опір силам і тенденціям, що призводять до міжцивілізаційних розколів. Запропоновані феномени науки, освіти та культури, безумовно, несуть в собі потенціал толерантності і солідарності, водночас, переймаючи на себе і велику відповідальність цей потенціал реалізовувати шляхом інтеграційних проектів, активного співробітництва на різних рівнях, зрештою, просвітницькою діяльністю, спрямованою на прищеплення людям різних цивілізаційних осередків загальнолюдських цінностей – краси, добра, істини, взаємоповаги та взаєморозуміння. Таким чином, на наш погляд, саме наука, освіта, культура та активне співробітництво в їх сферах на глобальному та міжнаціональному рівні здатні долати розколотість сучасного світу за цивілізаційним чи будь-яким іншим критерієм, а також створювати єдність, яка є результатом, а не апріорною умовою сумісного життя, єдність, завойовану через переговори та узгодження, а не заперечення, придушення чи відкидання різниць. Наука, освіта та культура представляють собою не просто можливість, але середовище, що вимагає постійної наполегливої праці щодо самовдосконалення і постійної просвітницької наснаги щодо втілення ідеалів краси, справедливості, єдності і толерантності, які насправді можуть бути рятівним фактором для глобального світу розколотих цивілізацій. Враховуючи все вищенаведене, проаналізувавши комунікативні можливості та толерантно-солідаристське спрямування культури, освіти і науки, зробимо низку взаємопов’язаних висновків.

По-перше, визначено значний потенціал науки (як феномен культури), що поєднує в собі когнітивно-технічну та соціально-ціннісну складову, щодо інтегративного впливу на життєдіяльність суспільства та взаємовідносини між особистостями, колективами, організаціями, народами, націями, регіонами і навіть цивілізаціями. Такий потенціал визначається, насамперед, внутрішньою сутністю науки, адже вона втілює одвічне прагнення людини до пізнання світу. При цьому за своєю природою наука здійснює універсалізацію знання, тим самим перетворюючи його на комунікативний засіб

взаємопорозуміння між людьми різної мови, традицій, релігії, політичних переконань тощо. З огляду на це, світова наукова спільнота в своїй комунікативно-творчій єдності може бути своєрідною моделлю, прикладом подолання цивілізаційних розколів. Звичайно, наука не може сприйматися однозначно. Суперечності, пов'язані із застосуванням результатів наукових досліджень (наприклад, зброї масового знищення), шкода, яку приносять технології природі і людині, часто створюють негативний образ науки як соціально-шкідливого явища, але сьогодні все більша кількість людей переконується в тому, що наука є чи не єдиним інструментом подолання глобальних проблем людства, єдиним шляхом до виживання. Це в свою чергу перетворює її на інтегративну цінність, яка здатна об'єднати навколо спільної мети людей і народи, що належать до різних цивілізацій, навіть до тих, розкол між якими відбувається у формі тривалої конфліктності. У зв'язку з цим, надактуальним стає теоретичний пошук можливостей і механізмів втілення інтегративно-гуманістичного та солідарно-толерантного потенціалу науки, а також прищеплення суспільній свідомості позитивного образу науки як засобу реалізації ідеї про загальнопланетарну єдність.

По-друге, проаналізовані можливості освіти як соціокультурного і просвітницького феномену щодо подолання факторів міжцивілізаційної розколотості і конфліктності. На прикладі практичної реалізації ідей Болонського процесу показано, наскільки великим може бути потенціал співробітництва освітянсько-наукових, зокрема університетських, спільнот. Освіта як середовище самовизначення і самореалізації особистості, а також сфера народження найпрогресивніших ідей в усіх сферах людської життєдіяльності стає своєрідною випереджальною моделлю, на яку в подальшому зможе спиратися людство, розробляючи проекти єдності в інших сферах діяльності. Наприклад, як показав Болонський процес щодо співробітництва європейських систем вищої освіти різні академічні спільноти, педагогічні колективи, науково-дослідні школи з готовністю і світоглядно-ціннісним розумінням ставляться до ідеї взаємопроникнення на рівні професійної, навчальної, наукової діяльності. Це стає як механізмом, так і наглядним прикладом щодо подолання міжцивілізаційних суперечностей, які виникають саме на аксіологічному рівні і часто набувають догматичного характеру. Показано також, що важливим чинником подолання розколів між цивілізаціями є особистісні, колективні, міжнародні і міжрегіональні контакти і співробітництво у сфері освіти, адже саме в ній можливий

активний обмін, аргументована дискусія, пошук шляхів порозуміння і толерантного ставлення між представниками різних народів, країн, регіонів і навіть цивілізацій. У зв'язку з цим, освіта та її філософський аналіз набувають важливості в аспекті вироблення конкретних методик освітньо-наукового співробітництва щодо створення передумов подолання ціннісних розколів цивілізацій.

По-третє, найефективнішим чинником подолання ціннісного розколу цивілізації визначено культуру, з її внутрішнім сутнісним потенціалом духовного єднання навколо загальнолюдських смислів і цінностей – віри, надії, любові, добра, справедливості та взаємоповаги. Культура єднає в собі ідеали, прагнення до яких об'єднує людей, що знаходяться по різні боки цивілізаційних розламів. Різниця між різними культурами на відміну від розбіжностей між цивілізаціями веде не до конфронтації і конфлікту, а до пошуку взаєморозуміння, взаємоповаги і толерантного ставлення, адже в самій своїй основі будь-яка культурна дія є актом духовного самовираження і виходу до "Іншого", тобто принципово не конфронтаційним, а комунікативним феноменом. Діалог культур, міжкультурна та мультикультурна комунікація та виховання здатні забезпечити фундамент для виявлення сутнісних сил та енергій, здатних долати конфліктогенні осередки міжцивілізаційних розколів. Культура розвивається виключно за умов духовної цілісності різноманітних, своєрідних та унікальних феноменів, тому доносить до людей усвідомлення необхідності при збереженні власної самобутності (що ставиться за основну мету локальними цивілізаціями) толерантно, виважено і комунікативно-творчо ставитися до проявів інших культур і цивілізацій, які насправді є необхідною умовою саморозвитку, самозбереження і самореалізації. Таким чином, культурна комунікативна енергія взаєморозуміння і толерантності має значний потенціал подолання ціннісного розколу цивілізацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Исаев В. Д.* Человек в пространстве цивилизации и культуры. – Луганск : Світлиця, 2003. – 188 с.
2. *Корецька А.* Соціально освітні чинники духовності : монографія. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 164 с.
3. *Скотна Н.* Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. – Львів : Українські технології, 2005. – 384 с.
4. *Бушман І.* Культура та освіта людини – проблемне поле філософської рефлексії // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник

- наукових праць. – Випуск 309-310. Філософія. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 298-301.
5. *Кадієвська І. А.* Роздуми про освіту майбутнього // *Грані*. – 2010. – № 4 (72), липень – серпень. – С. 60-64.
 6. *Библер В. С.* Культура. Диалог культур (опыт определения) // *Вопросы философии*. – 1989. – № 6. – С. 31-42.
 7. *Мілько Н. Є.* Діалог в освіті у вимірах цивілізаційного та культурологічного підходів // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: збірник наукових праць*. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2009. – Випуск 4 (57). – С. 296-300.
 8. *Толстых В. И.* Глобализация в социокультурном измерении // *Практична філософія*. – 2001. – № 2. – С. 23-72.
 9. *Алексеевко І.* Процеси централізації та децентралізації в теоретичному дискурсі // *Політичний менеджмент*. – 2008. – № 2. – С. 156-160.
 10. *Швейцер А.* Упадок и возрождение культуры. Философия культуры. Часть первая // *Швейцер А.* Благоговение перед жизнью. – М. : Прогресс, 1992. – С. 41-79.

Андрущенко Т. В. Роль культури в преодолении ценностного раскола цивилизаций.

В статье анализируется конструктивно-творческая роль культуры в преодолении ценностного раскола цивилизаций; подчеркивается ее (культуры) человекотворческая, гуманистическая функция, представляющая качественную основу этого процесса.

Ключевые слова: человек, культура, цивилизация, ценности, воспитание.

Andrushchenko T. V. The role of culture in overcoming the division of the value of civilizations.

This article analyzes constructive and creative role in overcoming the culture of value split of civilizations underlined its (culture) chelovekotvorcheskaya, humanistic function that represents a good basis of this process.

Keywords: people, culture, civilization and values. education.